

БОРИС НОВОПАШЕННИЙ: ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ АСТРОНОМІЇ

ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Борис Володимирович Новопащенко – відомий радянський астрометрист, понад 45 років пропрацював в Одеській університетській обсерваторії, вражаючи всіх своєю винятковою працездатністю, сумлінним ставленням до справи та життєвою активністю. Останні роки він працював на посаді доцента кафедри астрономії. Багато випускників Одеського університету тепло згадують його лекції з астрометрії.

Народився Б.В. Новопащенко 4 грудня 1891 року у м. Кишиневі Бессарабської губернії у родині викладача гімназії. Незабаром його батько був переведений до Маріуполя, там же Борис Володимирович вступив до гімназії. Ще будучи учнем гімназії, в 1910 році серйозно захопився астрономією, почав вести аматорські спостереження за допомогою невеликих астрономічних телескопів. Це захоплення дало напрямок усій його подальшій діяльності – у 1910 році Борис Володимирович поступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Санкт-Петербурзького університету. Спеціалізувався з астрономії, активно працював у студентському астрономічному гуртку, де два останні роки навчання був секретарем. Деякі астрономічні спостереження цих років були опубліковані в «Бюлетені Французького астрономічного товариства» та у «Вістях Російського астрономічного товариства». Тоді ж він став членом Французького астрономічного товариства». Його членський квиток підписав знаменитий *Камілл Фламмаріон*.

Борис Володимирович закінчив університет 1 грудня 1914 року, але держіспити складав пізніше, тому що в 1915 році був мобілізований на військову службу і, як нестройовий, служив на посаді писаря полкової канцелярії 177 піхотного запасного полку (Новгород) до лютого 1917 року. У вільний від служби час він продовжував підготовку до держіспитів та склав їх уже в Петроградському університеті в 1916 році. У лютому 1917 року був переведений у Головне Військово-метеорологічне управління в Петрограді, де пройшов підготовку зі спеціальностей «метеорологія» та «аерологія». У червні 1917 року, був переведений до Головного гідрографічного управління військово-морських сил і призначений (за вільним наймом) завідувачем астрономо-метеорологічної частини Дирекції маяків та лоції Білого моря у Архангельську. До його обов'язків входило: 1) забезпечення судів військово-морського та цивільного флоту точним часом, вивірення їхніх хронометрів і годинників флоту, подача сигналів часу, зокрема моментів полудня спуском кулі, та по радіо; 2) керівництво роботою метеорологічних станцій морського відомства, їх інспектування, інструктаж та підготовка спостерігачів, перевірка спостережних матеріалів, постачання метеоприладів та перевірка їх та безпосереднє завідування метеостанцією Дирекції маяків у Архангельську.

Коли в червні 1920 року Дирекція маяків була перетворена на Управління по забезпеченню безпеки кораблеводіння на північних морях (УБЕКО – Північ), Борис Володимирович був призначений начальником астрономічної частини. У 1920–1921 роках, будучи в експедиції на гідрографічному судні «Таймир», Борис Новопащенко визначив кілька астрономічних і магнітних пунктів на островах Нова Земля та Вайгач, на Байдарацькій губі, проводив триангуляцію та топографічні зйомки, гідрометеорологічні спостереження. У травні 1923 року він був призначений начальником гідрометеорологічного відділу УБЕКО–Північ, у веденні якого знаходилися понад 30 станцій на узбережжі та островах від кордону з Фінляндією до гирла річки Об, понад 30 постів спостережень за льодами та розкриттям річок, одна геофізична обсерваторія в Маточкиному Шарі та Бюро погоди у місті Архангельське, що обслуговували прогнозами погоди всю північ Європейської частини СРСР. У 1923 році за сукупністю гідрографічних і геодезичних робіт, виконаних на півночі в 1920–1923 роках, Борис Володимировичу було присвоєно вчене звання «гідрограф-геодезист».

На півночі Б.В. Новопащенко пропрацював 12 років, як делегат брав участь у роботі I-го Всеросійського гідрологічного з'їзду (1924), I-го геофізичного з'їзду (1925), I-го Краєзнавчого з'їзду Північного краю (1928). Борис Володимирович залишив про себе добру пам'ять. У 1980-х роках співробітник Одеської обсерваторії *В.Н. Іванов* (сам уродженець Півночі) відвідав музей у Архангельське і виявив там великий матеріал про роботу Новопащенко на Півночі. От-

римуючи призначення в Архангельськ в 1917 році, Борис Володимирович вважав, що їде на північ ненадовго – на рік-два. Але наступні події в країні – революція, громадянська війна, розруха, відсутність спеціалістів, здатних замінити його на посаді – затримали його на півночі на 12 років. Уродженець півдня, він прагнув рідних країв. Йому хотілося також продовжити улюблену роботу в галузі астрономії.

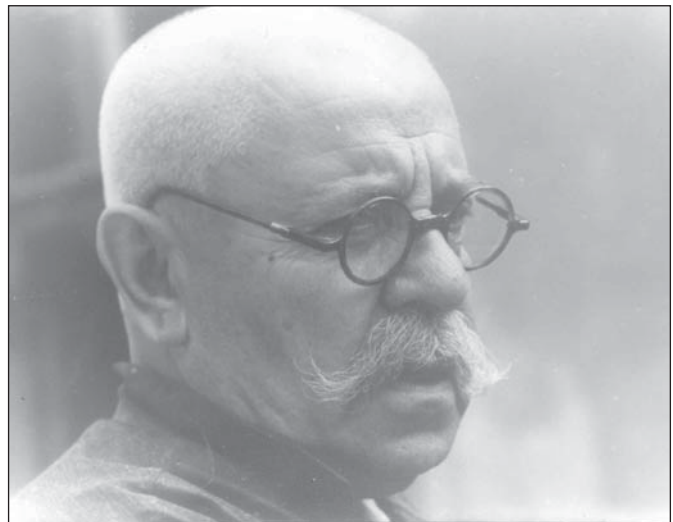
Нарешті влітку 1929 року Борис Володимирович демобілізується та домовляється з директором Одеської обсерваторії професором О.Я.Орловим про роботу в Одесі, де був потрібен спеціаліст для спостережень на основному астрометричному інструменті – меридіанному колі Репсольда. Робота була непроста, тому Борис Володимирович у травні 1929 року пройшов у Пулковській обсерваторії спеціальну підготовку зі спостережень на великих астрометричних інструментах. 1 серпня 1929 року наказом Наркомосу УРСР він був призначений на посаду старшого астронома Одеської обсерваторії, де й пропрацював більше 45 років. Він очолював одеську астрометрію до кінця свого життя – до 12 лютого 1975 року.

До Одеси Борис Володимирович переїхав з дружиною **Марією Олексіївною**, вірною супутницею життя, уродженкою Архангельська, і маленьким сином **Віктором**, який згодом став відомим пулковським астрономом. Борис Володимирович належав до вчених, які все своє наукове життя присвятили одній великій проблемі. Такою проблемою для нього стала меридіанна астрометрія – візуальні визначення точних положень зір і планет за допомогою меридіанного кола. У цій складній справі він досяг великих успіхів як у кількості, так і в якості спостережень. Ним зроблено понад 65 тисяч спостережень координат небесних тіл. Особливо високою точністю відрізнялися його визначення прямих сходжень зір.

У 1930–1935 роках Борис Володимирович спостерігав положення більш ніж 5 тисяч зір в екваторіальній зоні від + 2 до - 1 градус по схиленню так званої Миколаївської зони AG (Astronomische Gesellschaft). Усього ним було зроблено понад 20 тисяч спостережень цих зір. В 1950-х роках Г.Г. Єрмолаєв використовував спостереження схилень, обробивши їх для складання каталогу, який став основою захищеної ним кандидатської дисертації. А великий спостережний матеріал по прямих сходженнях в даний час обробляють співробітники сектора астрометрії обсерваторії. Спостерігав Борис Володимирович у 1935 році також координати великих та малих планет. У 1936–1939 роках він зробив визначення схилень зір програми

Одеського зеніт-телескопа, а в 1940 році обсерваторія приступила до виконання великої міжнародної програми з визначення точних положень та складання каталогу 645 зір фундаментального каталогу слабких зір – ФК33. Борис Володимирович започаткував спостереження прямих сходжень. Ці спостереження він продовжував й у важких умовах окупації Одеси 1941–1944 років.

Про роки війни в обсерваторії слід провести окреме дослідження. Ми згадаємо лише про велику роль Бориса Володимировича у збереженні майна обсерваторії, особливо безцінної бібліотеки. Він із сім'єю жив під час окупації в обсерваторії, як і її директор **К.Д. Покровський**, і треба віддати належне їхній мужності та стійкості, внаслідок чого майно (крім архівів) та парк інструментів обсерваторії майже не постраждали. Зазначимо також, що Борис Володимирович двічі перебував на посаді директора обсерваторії, в тому числі у тяжкому 1944 році після арешту К.Д. Покровського. А спостереження воєнних років лягли в основу його кандидатської дисертації, яку він успішно захистив у Пулковській обсерваторії у 1960 році. Після цього Борис Володимирович працював здебільшого в складі кафедри астрономії університету, не залишаючи керівництва астрометричними роботами обсерваторії (відділом астрометрії обсерваторії він завідував від 1955 року).

Великий внесок зробив Борис Володимирович у створення та роботу одеської станції оптичних спостережень штучних супутників Землі. І продовжував спостерігати! У 1951–1955 роках спостерігав положення неправильних змінних зір – червоних гігантів, що представляють великий інтерес з погляду зоряної астрономії. Останньою роботою Новопашенного став «Каталог прямих сходжень 2967 зір КС3 у зоні схилень від - 5 до - 25 градусів». Ці спостереження виконувались у 1954–1961 роках. Останні спостереження Б.В. Новопашенний зробив 1961 року у віці 70 років. Усього Борис Володимирович опублікував понад 50 досліджень у галузі астрономії. Він був учасником більшості Всесоюзних астрометричних конференцій, членом Міжнародного астрономічного союзу. Працюючи в 30-ті роки під керівництвом визначного астронома **О.Я. Орлова**, Борис Володимирович брав участь у 1932, 1934 та 1939 роках у експедиціях на території України щодо визначення сили тяжіння, астропунктів, базисів мережі триангуляції. Отож став у нагоді північний досвід. Багато років Борис Володимирович вів «службу часу» обсерваторії, визначаючи хід годинників та хронометрів.

**Маргарита Юрївна Волянська та
Борис Володимирович Новопащенко. 1962 р.
Казанський університет, Астрономічна обсерваторія**

Окрім роботи Борис Володимирович займався й педагогічною діяльністю, причому успішно та з видимим задоволенням. Він викладав астрономію в середніх школах та вузах міста (педагогічному, гідрометеорологічному, сільськогосподарському інститутах та університеті) в різні роки. Але не лише школярів та студентів навчав Борис

Володимирович. Він консультував аспірантів та наукових співробітників, брав участь у підготовці фахівців вищої ланки не лише університету, а й Одеського вищого інженерного морського училища (нині – Морська Академія). Десяток «мореплавців» (серед них два професори – **Л.Ф. Чернієв** та **А.М. Стафеев**) отримали ступені та звання за дослідження, проведені за допомогою меридіанного кола Одеської обсерваторії. Багато уваги приділяв Борис Володимирович також аматорам астрономії. Він постійно читав науково-популярні лекції, був незмінним членом Ради Одеського відділення Всесоюзного астрономо-геодезичного товариства.

Борис Володимирович Новопащенко помер 15 лютого 1975 року. Але й донині його учні та співробітники обсерваторії згадують цього невтомного трудівника, який активно відносився до життя, не допускав безладдя і недбалості, умів захистити свою думку і не боявся зробити зауваження будь-кому з високопосадовців. Але до співробітників він був незмінно доброзичливим. Тепер їм недостає його буркотливих зауважень і життєвих настанов. Але головне Борис Володимирович був відданий астрономії. Він похований в Одесі на 2-му цвинтарі, на могильній плиті висічено: Астроном **Борис Володимирович Новопащенко**. ■

Маргарита Волянська

канд. фіз. мат. наук, м. Торнхіл, Канада

Переклад: І.Л.Андронов, А.В.Драгунова

Фото: архів Астрономічної обсерваторії Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

А.В. Драгунова, В.В. Ковтюх, м. Одеса

Література

1. Страницы истории астрономии в Одессе. Часть 1 Сборник статей. Составители - М. Волянская, В. Каретников. Одесса, 1994.

2. Волянська М.Ю., Мандель О.Ю. Зі збірки «Сторінки історії астрономії в Одесі», ч.1, 1994, Одеса, с.84-87. Режим доступу <http://www.astro-observ-odessa0.1gb.ua/dat/History/novopashenyi.pdf>. Переклад І.Л.Андронов, А.В.Драгунова